Adriana Neacșu, *Metafizică și etică. Studii de filosofie universală*, București, Editura Paideia, 2024, 295 p.

Volumul *Metafizică și etică. Studii de filosofie universală* se înscrie într-o direcție solidă a cercetării filosofice contemporane, orientată spre depășirea opoziției – devenită aproape canonică în anumite contexte teoretice recente – dintre reflecția metafizică și etica filosofică. Lucrarea Adrianei Neacșu oferă o contribuție relevantă la istoria filosofiei, propunând o analiză sistematică a raporturilor dintre metafizică și etică în cadrul marilor etape ale tradiției occidentale: de la gândirea greacă clasică, prin sintezele medievale creștine, până la reconfigurările moderne și contemporane ale reflecției morale. Ea se distinge nu doar prin erudiția exegetică, ci mai ales prin coerența tematică și unitatea de perspectivă, reușind să articuleze într-o formă unitară o serie de studii care, deși consacrate unor autori și contexte istorice diferite, converg către aceeași problemă fundamentală: modul în care concepțiile metafizice structurează, fundamentează și orientează reflecția etică.

În economia volumului, această relație nu este tratată ca una accidentală sau pur istorică, ci ca o legătură structurală, constitutivă pentru însăși posibilitatea reflecției filosofice: etica își extrage criteriile ultime de validitate dintr-o anumită concepție despre om și lume, în timp ce metafizica își justifică relevanța prin capacitatea de a orienta acțiunea și de a propune modele ideale ale existenței. În acest cadru, conceptul de Bine funcționează ca punct de convergență privilegiat, la intersecția ontologiei și a eticii, devenind firul conducător al întregului volum.

Studiile reunite în lucrare, publicate inițial în reviste de specialitate și volume colective, au fost ulterior revizuite și restructurate pentru a fi integrate într-un volum de autor. Această origine plurivalentă nu afectează coerența ansamblului, întrucât selecția textelor este guvernată de un criteriu tematic ferm, iar succesiunea lor reflectă intenția explicită de a urmări continuitățile și transformările acestei relații de-a lungul istoriei filosofiei. Demersul investighează modul în care concepțiile metafizice despre Ființă, Principiu, Absolut sau Divin au fundamentat reflecția etică asupra binelui, virtuții, dreptății și vieții bune, fără a se limita la o simplă descriere a doctrinelor: analiza conceptuală este constant dublată de evaluarea implicațiilor axiologice și normative ale pozițiilor discutate.

Din punct de vedere metodologic, volumul este guvernat de o opțiune clară și constantă: refuzul separării dintre reconstrucția istorică a doctrinelor și evaluarea lor filosofică. Autoarea nu practică o istorie neutră a ideilor, dar nici nu instrumentalizează autorii în vederea susținerii unei teze extrinseci; dimpotrivă, fiecare studiu urmărește să surprindă modul specific în care o anumită configurație metafizică generează un orizont normativ propriu. Ipoteza de fond care traversează întregul volum este aceea că etica nu poate fi înțeleasă adecvat decât în corelație cu presupozițiile ontologice care o susțin, chiar și acolo unde metafizica este declarată depășită sau irelevantă.

Primul studiu al volumului, dedicat relației dintre metafizica platonică și filosofia socială în interpretarea lui Karl Popper, ocupă un loc strategic în arhitectura lucrării, deoarece arată cum o construcție metafizică poate fundamenta și legitima opțiuni etico-

politice. Plecând de la funcția teoriei Ideilor ca nucleu al ontologiei platoniciene și ca orizont al reflecției asupra Binelui și statului, autoarea reconstituie lectura popperiană potrivit căreia prestigiul metafizicii transferă o autoritate excesivă doctrinei politice, cu riscul rigidizării normative. În același timp, este discutată inversarea raportului de întemeiere propusă de Popper – ideea că metafizica lui Platon ar fi fost modelată de criza cetății și ar servi drept instrument explicativ al degenerării istorice și de susținere a unui program de „inginerie socială" antischimbare – prin analiza celor trei funcții atribuite teoriei Ideilor (cognitivă, explicativă, politico-instrumentală). Meritului reconstrucției fidele i se adaugă o delimitare critică atentă: sunt semnalate limitele lecturii popperiene, inclusiv riscul anacronismului și faptul că respingerea democrației la Platon vizează, în contextul antic, mai curând pericolul anarhiei decât legitimarea arbitrarului puterii. Prin analiza critică a lecturii popperiene, studiul nu doar clarifică raportul dintre metafizică și filosofia socială, ci aduce în prim-plan problema responsabilității morale a filosofului, sugerând că ideile metafizice, tocmai prin prestigiul lor speculativ, nu sunt niciodată neutre din punct de vedere etic și pot avea consecințe istorice majore.

Studiul consacrat lui Aristotel urmărește, cu rigoare filologică și conceptuală, articularea dintre ontologia „ființei întrucât este" și tematizarea principiului divin ca temei al ordinii și mișcării cosmice. Plecând de la definirea filosofiei prime ca știință a primelor cauze și principii, autoarea reconstituie sistematic doctrina celor patru cauze, evidențiind faptul că noțiunea de „Ființă ca ființă" funcționează ca termen sintetic în care acestea converg, inclusiv cauza finală, identificată cu binele. Prin aceasta, metafizica aristotelică dobândește încă din interior o dimensiune axiologică decisivă. Analiza scoate în relief tensiunea dintre pluralitatea cauzală și exigența unui Principiu unic, arătând cum integrarea cauzelor în jurul formei și al actului conduce la tematizarea Ființei ca fundament ultim al inteligibilității. Din această perspectivă, Motorul Prim nemișcat este interpretat ca act pur, inteligibil și bine suprem, conceput nu în registru religios, ci ontologic și noetic. Meritului principal al studiului îi aparține modul nuanțat în care este gestionată dificultatea raportului dintre inteligibilul absolut și mișcarea lumii sensibile: deși este recunoscut caracterul aparent „indiferent" al acțiunii divine, autoarea arată că soluția aristotelică evită orice reducție fizicalistă, menținând cauza eficientă la nivel metafizic prin corelarea ei structurală cu forma și finalitatea. În acest cadru, identificarea dintre Ființa ca ființă și Divin apare nu ca o subordonare a ontologiei față de teologie, ci ca afirmare a excelenței modului absolut de a fi, în care divinul desemnează perfecțiunea actului și a inteligibilului cerută de însăși logica Principiului ca Absolut.

În studiul dedicat lui Plotin, autoarea oferă una dintre cele mai articulate confirmări ale tezei centrale a volumului, demonstrând că metafizica, gândită în radicalitatea ei maximă, se constituie drept matrice a unei orientări existențiale și a unei etici. Analiza triadei ipostazelor – Unul/Binele, Inteligența/Ființa și Sufletul – este interpretată ca soluție matură la problema unicității Principiului și a explicării pluralității: procesiunea exprimă dinamismul interior al Binelui, iar conversiunea conferă întregii realități o structură teleologică. Negativitatea discursului despre Unu este citită ca strategie de protejare a absolutului, evitând orice reificare, în timp ce Inteligența, ca sistem al Ideilor, fundamentează simultan adevărul și ordinea. Obiectivul studiului se concentrează însă asupra rolului etic al Sufletului, mediator între inteligibil și sensibil, care face din destinul sufletului individual paradigma unei „întoarceri" prin purificare, virtuți și contemplație. În acest context, etica nu apare ca un ansamblu de norme externe, ci ca proces de transformare

ontologică a subiectului, iar virtutea este înțeleasă nu ca un adaos moral exterior ontologiei, ci ca modul concret al participării ființei finite la Binele metafizic. Evitând atât reducerea neoplatonismului la misticism vag, cât și interpretarea sa ca simplă cosmologie, studiul arată convingător că la Plotin arhitectura metafizică este inseparabilă de un program de formare interioară, în care etica este expresia necesară a rigorii ontologice.

Secțiunea consacrată filosofiei medievale reunește studii dedicate lui Pierre Abélard și Nicolaus Cusanus, care ilustrează două modalități distincte, dar convergente, de articulare a raportului dintre metafizică și etică în cadrul gândirii creștine. Analiza eticii abelardiene se concentrează asupra triadei viciu – păcat – vină, evidențiind mutarea decisivă a criteriului evaluării morale de la actul exterior la interioritatea subiectului, mai precis la intenție și consimțirea spiritului. Prin distincția riguroasă dintre înclinația către rău, păcatul propriu-zis și responsabilitatea morală în fața judecății divine, Abélard reușește să depășească identificarea simplistă dintre faptă și culpă, fără a relativiza însă gravitatea păcatului. Studiul dedicat lui Nicolaus Cusanus completează această perspectivă prin analiza conceptului de maxim din *De docta ignorantia*, interpretat ca principiu metafizic capabil să articuleze raportul dintre infinit și finit, unitate și pluralitate, divin și creat. „Ignoranța doctă" este prezentată ca formă superioară de cunoaștere, adecvată unui obiect care depășește structural intelectul finit, iar logica paradoxului permite menținerea diferenței ontice dintre Dumnezeu și lume, evitând atât panteismul, cât și reducțiile raționaliste. Reflecția culminează în dimensiunea cristologică, unde Isus Cristos apare ca mediere vie între maximul absolut și maximul contras, oferind un model etic și existențial concret. Împreună, cele două studii arată convingător că, în gândirea medievală, metafizica nu funcționează ca un cadru speculativ abstract, ci ca principiu ordonator al vieții morale, în care interioritatea subiectului și structura realului sunt gândite într-o corelație inseparabilă.

Epoca modernă este abordată printr-o analiză articulată a materialismului moral al lui Paul-Henri Thiry d'Holbach și prin două studii consistente dedicate eticii kantiene, care surprind tensiunile interne ale proiectului modern de autonomizare a moralei. În cazul lui d'Holbach, autoarea reconstituie cu rigoare idealul iluminist al moralei ca „știință universală a omului", întemeiată pe natură și pe metoda științelor empirice, într-un context în care filosofia este chemată să producă efecte sociale concrete – ordine, prosperitate, fericire. Naturalismul radical asumat conduce la respingerea oricărei transcendențe și la reducerea moralului la fizicul uman considerat sub anumite moduri de acțiune, iar morala devine o știință a conservării și a căutării fericirii, în care iubirea de sine este reconciliată cu binele comun prin utilitate și pact social. Analiza evidențiază însă și limitele acestui proiect: determinismul subminează libertatea și responsabilitatea morală, iar pretinsa depășire a metafizicii se dovedește a fi, în fapt, instaurarea unei ontologii implicite a imanenței, cu efecte normative mai puțin revoluționare decât programul teoretic anunțat. În acest sens, studiul despre d'Holbach funcționează ca un contrapunct teoretic pentru etica kantiană, ilustrând una dintre formele-limită ale autonomizării morale în modernitate.

Studiile consacrate lui Immanuel Kant urmăresc modul în care criticismul reconfigurează statutul binelui, afirmând autonomia moralei față de orice „bine" metafizic dat anterior, dar fără a putea elimina complet presupozițiile metafizice. Analiza distincției dintre binele fizic și binele moral scoate în evidență definirea acestuia din urmă ca voință bună și acțiune din datorie, în care binele nu mai este un scop exterior, ci forma rațională a acțiunii conforme cu legea morală. Totuși, ideea Binelui suveran, ca sinteză între virtute și fericire, reangajează inevitabil un orizont transcendental cu funcție metafizică practică, prin

postulatele nemuririi sufletului și existenței lui Dumnezeu. Studiul despre rău completează această perspectivă, arătând că răul nu provine din sensibilitate, ci din răsturnarea liberă a ordinii motivelor, rămânând relativ și, în principiu, depășibil. În fine, analiza teoriei virtuții evidențiază poziția specifică a lui Kant, situată între etica virtuții și etica acțiunii corecte: virtutea este subordonată datoriei, dar nu eliminată, fiind reinterpretată ca tărie a voinței și autoconstrângere liberă în realizarea scopurilor impuse de rațiunea practică. Împreună, aceste studii arată convingător că modernitatea nu elimină metafizica din etică, ci o reconfigurează, confirmând că reflecția morală rămâne inseparabilă de tensiunea dintre normă, libertate și formarea subiectului moral.

În studiul consacrat lui Richard Rorty, Adriana Neacșu oferă o analiză solidă și critică a modului în care neopragmatismul reformulează ideea de progres moral prin renunțarea explicită la fundamentele metafizice tradiționale. Autoarea surprinde deplasarea decisivă de la o moralitate întemeiată pe adevăruri universale sau pe o natură umană fixă către o etică istoricistă, contingentă și contextuală, centrată pe solidaritate, persuasiune și educație sentimentală. Un punct central al analizei îl constituie distincția rortyană dintre moralitatea publică, orientată spre justiție socială și codificabilă juridic, și moralitatea privată, axată pe autoformare și redescriere de sine, fără ca aceasta să degenereze într-un individualism solipsist. Studiul evidențiază opoziția dintre „căutarea purității", moștenită din tradiția metafizică, și „auto-amplificarea" morală, valorizată de Rorty ca proces deschis de redescriere de sine și de extindere a vocabularului moral, cu efecte cumulative asupra lărgirii comunității solidarității. În economia volumului, această analiză are o funcție decisivă, întrucât arată că, deși neopragmatismul respinge metafizica explicită, el păstrează un „orizont normativ slab", în care idealurile reducerii cruzimii și ale solidarității funcționează ca repere axiologice de facto, confirmând teza centrală a lucrării: etica nu poate funcționa nici măcar în formele sale antimetafizice fără un minim orizont de sens cu funcție metafizică implicită.

Dincolo de diversitatea tematică și de amplitudinea istorică a studiilor reunite, lucrarea se distinge printr-o unitate metodologică discretă, dar consecvent susținută. Metafizica este tratată constant ca sursă de normativitate, iar etica este analizată ca expresie a unor opțiuni ontologice fundamentale, ceea ce permite depășirea opoziției artificiale dintre istoria filosofiei și reflecția sistematică. Volumul reușește astfel să integreze lectura istorică a doctrinelor într-un cadru interpretativ coerent, capabil să surprindă atât continuitățile conceptuale, cât și transformările profunde ale modurilor de întemeiere a normativității morale.

Din perspectivă critică, se poate observa că accentul pus pe figuri canonice ale tradiției filosofice conduce la plasarea în plan secund a unor dezbateri recente din etica normativă sau metaetică. Această opțiune nu constituie însă o carență a demersului, ci reflectă o decizie metodologică asumată: obiectivul lucrării nu este cartografierea exhaustivă a eticii contemporane, ci reconstruirea filiațiilor metafizice ale reflecției morale și clarificarea condițiilor ontologice care continuă să susțină, explicit sau implicit, discursul etic modern.

În concluzie, *Metafizică și etică. Studii de filosofie universală* se impune ca o lucrare de maturitate intelectuală, caracterizată prin rigoare exegetică, coerență tematică și profunzime speculativă. Volumul oferă nu doar o lectură solid argumentată a istoriei filosofiei, ci și o reflecție de ansamblu asupra condițiilor de posibilitate ale eticii filosofice, arătând că normativitatea morală nu poate fi înțeleasă în afara unui orizont ontologic care îi

conferă sens, consistență și orientare. Prin modul în care reabilitează relevanța metafizicii pentru reflecția etică, lucrarea Adrianei Neacșu constituie o contribuție semnificativă la cercetarea filosofică românească contemporană și se oferă ca un reper teoretic solid pentru cercetările viitoare din domeniul filosofiei morale, al antropologiei filosofice și al istoriei ideilor, fiind deopotrivă utilă cercetătorilor, cadrelor didactice și studenților interesați de fundamentele normativității morale.

Sergiu Chiriloaei